

ОСИГУРАЊЕ ОД ОДГОВОРНОСТИ ДАВАЛАЦА УСЛУГА

После прихватања права грађанске одговорности произвођача ствари која услед својих недостатака представља опасност штете (система одговорности новијег датума, али већ доста раширеног — в. чл. 179. Закона о облигационим односима), у модерном праву све више сазрева мисао о прихватању једног система грађанске одговорности до које може доћи проузроковањем штета услед вршења услуга — које, у ствари, представљају „нематеријалне производе.“ Иако као правни појам још неубичајен у законодавству и судској пракси, појам „услуга“ (који се углавном дефинише на негативан начин: као производ активности намењен задовољавању неке људске потребе а који се не појављује у виду материјалног добра) у економији је добро познат. Говори се, наиме, о „три економска сектора“, при чему је, после примарног (пољопривредна производња и основне сировине) и секундарног (индустрија и занатство), за задњи период нашег века карактеристичан развој тзв. терцијерног сектора (вршење услуга). Истиче се, наиме, да на извесном степену задовољења тржишта материјалним добрима потребе се оријентишу све више према услугама. Ово се, најпре, манифестује у традиционалним услугама, као: у области здравства, образовања, комуникација (транспорт, телекомуникације), правне помоћи, финансија, спорта и забаве (приредаба); — али се јављају и нове, као: организовање туристичких путовања, организовање коришћења слободног времена је уопште, у области публицитета и маркетинга, програмирања рачунара, итд. Овај нагли пораст коришћења услуга и могућност проузроковања штета услед њиховог вршења изазива потребу заштите корисника, која се у неким земљама изражава у покушајима да се услуге на неки начин „конфекционирају“ као потрошно добро — у циљу заштите потрошача; или се изражава у пооштравању критеријума пажње даваоца услуга или у „објективизацији“ његове одговорности. Тешкоће се појављују у томе што су каткада границе између материјалних и нематеријалних производа неодредене: у вршењу хируршке интервенције, на пример. Или, када се услуге дају у „пакету“: код градње „кључ у руке“ где су обухваћени и израда пројеката и вађење докумената и надгле-

дање радова . . . итд.; код организовања путовања — где су обухваћени превоз, смештај, храна, водич . . . итд. — Појачан утицај вршења услуга уз давање материјалних добара огледа се у конструкцији неких привредно-правних уговора, од којих неки већ добијају сопствену физиономију, као што су: leasing, faktoring, franšising.

Изузетно место у развоју грађанске одговорности давалаца услуга има осигурање од одговорности. Општим условима осигурања нуди се читава скала могућности разним даваоцима услуга, да се заштите од терета одговорности коме су изложени. Схватана да се путем осигурања могу и треба решавати бројни проблеми одговорности управо овде налазе домен у коме се супституција одговорност путем осигурања може да изврши. Међутим, питање је у којој мери треба сачувати друге принципе који се ослањају на идеју да ризик треба да носи онај који га и ствара. Другим речима, како у овој области треба решити познату дилему осигурања од одговорности: повећање сигурности утиче на смањење пажње. Треба сагледати који елементи утичу на избор између превенције и репарације.

I. ГРАЂАНСКА ОДГОВОРНОСТ ДАВАЛАЦА УСЛУГА

а) Поделе. — Поделе од значаја за одговорност и за осигурање могу бити учињене према својству даваоца услуга, према предмету услуга, као и према природи штете која настаје услед пропуста даваоца услуга при вршењу његове уговорне обавезе.

Према квалификацији давалаца услуга разликују се појединци (који могу бити у радном односу или тзв. „слободних професија” — као: адвокати, уметници, организатори приредаба (сопственици уређаја за забаву), угоститељи, чувари возила, итд), и радне организације које врше разне врсте услуга.

Према предмету услуга разликују се: пројектантске, медицинске, правно образовне, банкарство, превоз, угоститељство, забава и спорт, комуналне услуге, луке и складишта, посредништва и агенција, организовање путовања, обавештења и публицитет, итд.

Према врсти штете разликују се: штете на лицима (код медицинских услуга, угоститеља, превозника путника, итд), штете на стварима (архитекти, превозници робе, чувари возила, итд), и штете чисто имовинске (адвокати, путничке агенције, банке, осигурања, итд).

б) Врсте одговорности. — Давалац услуга, по правилу, закључује уговор са корисником и бива изложен одговорности у случају када не изврши или неуредно изврши своје уговорне обавезе. Он међутим, некада може бити позван да накнади штету и по основу деликтне одговорности. На пример, лекар може пружати помоћ и лицу које је у несвесном стању донето и које, дакле, није дало своју сагласност за лечење; или, угоститељ мо-

же одговарати за штету и лицима која буду повређена у његовим просторијама и без претходно закљученог уговора. Адвокат може преузети одбрану оптуженог по службеној дужности и учинити пропусте који ангажују његову одговорност.

И када је у питању уговорна одговорност и када је она деликтна, код давалаца услуга умањен је значај разлика које традиционално између ове две врсте одговорности постоје) оне се, наиме, огледају: у предвидљивости штете код уговорне одговорности; у могућности уношења уговорних клаузула о смањењу или искључењу одговорности; у последицама доцње; у застарелости; у надлежности.). Ове разлике не могу утицати на садржину обавезе и висину накнаде штете: лекар не може на различит начин да лечи болесника који је њему непознат од онога на који лечи свог пацијента; као што ни адвокат не може са мање заузимања да брани по службеној дужности. На обављање професионалне делатности, према правилима струке и етике, не може да утиче врста одговорности. Захтев предвидљивости штете, који постоји код уговорне одговорности, некада може изгледати апсурдно, као, на пример, код лекара за случај смрти болесника. И клаузуле о искључењу и ограничењу одговорности код неких професија остају депласиране јер је у питању однос поверења између професионалаца и његовог клијента.

Значајнија, је, међутим, разлика која се чини између субјективне и објективне одговорности у овој материји. Она се огледа нарочито у терету доказа и у могућностима ослобађања од одговорности. Субјективна одговорност се заснива на кривици, при чему су тенденције у упоредном праву да се прихвати систем претпостављене кривице уместо доказане (терет доказа на страни оштећеног је у овој материји нарочито тежак, јер су у питању специјализована знања: хирургија, право, пројектовање... итд). Значајно је достигнуће нашег права прихватање система претпостављене кривице у Закону о облигационим односима (чл. 154, ст. 1). У погледу оцењивања кривице од значаја је начин на који се она процењује (*in abstracto* или *in concreto*), као и критеријуми који се при томе користе (пажња стручњака, професионална пажња). И оде се запажа у упоредном праву тенденција „објективицазије” одговорности, нарочито код оних услуга које за предмет имају одређени резултат (на пример: превоз одређене пошиљке; израда планова изградње; чување одређене ствари;), за разлику од оних услуга где је у питању понашање, поступање са одређеном пажњом (лекар се обавезује да на одређен начин лечи пацијента, али не и да га излечи; адвокат да правилно поступа при вођењу спора, а не и да га добије, итд.). Најзад, у одређеним случајевима постоји чиста објективна одговорност давалаца услуга, најчешће одређена законом или међународним конвенцијама.

в) Одговорност за кривицу. — Кривица постоји онда када је штетник проузроковао штету намерно или непажњом (чл. 158. Закона о облигационим односима). Било да је проузроковао ште-

ту свом клијенту приликом извршења (или неизвршења) својих уговорних обавеза, било трећем лицу вршећи своју делатност (по основу деликта), давалац услуга постаје одговоран за накнаду ако се његово понашање може оквалификовати као кривица. И најмања непажња, према томе, може да ангажује одговорност и код деликта и код повреде уговора. Питање је, само, на који се начин процењује пажња коју једно лице показује у свом понашању. Сигурно је да се на исти начин не посматра, нити има исту садржину, пажња која се очекује од лица које се професионално бави једним занимањем и лица које је неискусно и невично у обављању једног посла.

Од професионалца се очекује да поседује одређени степен знања и способности које гарантују његове квалификације. Отуда се од сваког од њих очекује да се понаша као и сва остала лица исте професије. Његова се пажња упоређује са пажњом која постоји при понашању лица исте специјалности и исте компетенције. (Уколико је специјализација већа — на пример: лекар специјалиста — процењивање постојања кривице је строже). Кривица се процењује, дакле, *in abstracto*. — Ипак, како неки указују, суд ће овом поступку прибећи онда када не може да утврди са сигурношћу повреду професионалне пажње у конкретном случају. А осим тога, постоје неке нове активности, са високим степеном специјализованих знања, брзим и неочекиваним променама и усавршавањима, код којих је тешко на основу познатих правила струке и обичаја вршити процену *in abstracto*.

Но било на који начин да се врши процена понашања у овој материји сигурно је да се тражи појачана пажња, пажња стручњака, пажња професионалца. То правило је усвојио и наш Закон о облигационим односима, који захтева од учесника у облигационом односу да у извршавању обавезе из своје професионалне делатности поступа „с повећаном пажњом, према правилима струке и обичајима (пажња доброг стручњака).“ (чл. 18, ст. 2).

Појам „професионалца“ и „професионалне делатности“ (коју помиње Закон о облигационим односима) није нигде дефинисан. У неким земљама под тзв. слободним професијама сматрају се лекари, адвокати, архитекте... код којих се услуге врше независно од радног односа, на одређеном интелектуалном нивоу, уз хонорар. Између даваоца ових услуга и корисника заснива се током година одређени однос поверења, који, иначе не постоји код тзв. комерцијалних услуга. Понашање припадника ових професија прописује се кодексима које доносе професионалне корпорације, и које, са своје стране, врше надзор и обезбеђују професионалну дисциплину својих чланова. Ове професионалне корпорације уживају велики углед и у неким земљама (у скандинавским, на пример), судови пре доношења одлуке о одговорности консултују ове организације или користе експерте које им оне препоруче.

Шта представља стандард „правила струке“ такође је појам који се мора утврђивати у свакој професији посебно, и који

готово увек добија тумачење у конкретној ситуацији. (На пример, адвокат који је саветовао свог клијента да подигне тужбу неће бити одговоран самим фактом што је клијент изгубио, већ ће бити процењивана ваљаност мотива на којима је он заснивао свој савет). Сматра се, ипак, да неке критеријуме треба уважавати. Међу њима су: степен специјализације; тежина ситуације и брзина одлуке коју је требало донети; искуство и степен самоконтроле професионалца; степен независности корисника у односу на даваоца услуга; социјални положај и интелектуални ниво клијента или пацијента . . . итд.

Тешкоћу при процењивању пажње стручњака представља и чињеница да је услед сложености савременог живота дошло до појаве обављања одређених професија путем група, тимова стручњака различитих специјалности. Хирург, на пример, ради са групом: анестетичаром, болничарима, помоћницима . . . у лечењу се прикључују радиолог, физиотерапеут, итд. У адвокатским канцеларијама се може вршити подела посла према разним специјалностима. Итд.

Будући да се однос даваоца и корисника услуга по праву заснива на мандату, у односу на садржину ангажовања даваоца у неким правима се посебно указује на његову обавезу да пружи кориснику одређену сигурност (обавеза сигурности), као и да га информисе о поступку који ће предузети и да га посаветује о радњама које сам треба да предузме (обавеза савета и информисања). — Обавеза сигурности се процењује строже или блаже према природи активности и евентуално личности оштећеног. Она често настаје било услед непредузимања заштитних мера, било услед лошег избора начина или лица која извршавају обавезу. Одговорност, пак, може да престане ако је оштећени упознат са ризиком и прихвата га. Наш Закон о облигационим односима захтева од превозника лица да превоз изврши „безбедно” и сматра га одговорним „за сигурност путника” за време трајања превоза без обзира на наплатност посла (чл. 681, чл. 684). — Обавеза савета и информисања произилази из односа поверења које клијент има према даваоцу услуга. Професионалац се у овом погледу мора односити са савесношћу и озбиљношћу и поступати на нивоу својих компетенција. Његова одговорност може произилазити било услед ускраћивања савета, било услед погрешног савета. У неким случајевима давање савета представља предмет главне обавезе (правни савет, савет који се односи на финансије, осигурање, организацију предузећа . . . итд); у осталим случајевима обавеза савета је акцисорна, иде увек уз главну обавезу, јер неучка страна која је са поверењем поверила извршење посла професионалцу, мора бити од њега, као стручњака, коректно информисана о свим изгледима свог проблема (медицинским, правним или финансијским . . .), и о избору поступака које ће се предузети. Ипак, у практичном испуњавању ове обавезе појављују се значајни проблеми. Најбољи је пример за сложеност питања медицинска делатност (мада примера има и у области права, информатике, разних експерти-

за, агената осигурања . . .). Поставља се, на пример, питање да ли хирург треба да информише пацијента о свим могућим компликацијама до којих после захвата може да дође; да ли хирург треба да прекине лакшу, безопасну операцију да би обавестио пацијента или његове сроднике о томе да је открио много озбиљније оболење ради добијања сагласности за нови захват.

Без обзира на горе изнета правила општијег карактера, остају специфични проблеми одговорности засноване на кривици у свакој професионалној делатности вршења услуга посебно. Указаћемо на неке од њих уз напомену да у нашем праву, у недостатку позитивних законских прописа, судска пракса често изналази решења која представљају значајан допринос и основац за изградњу система одговорности у овој области.

У области одговорности која може настати приликом пружања медицинских услуга, кривица се процењује у различитим фазама: у поступку постављања дијагнозе, у фази избора терапије, у фази пружања терапије односно хируршке интервенције. — Грешка у постављању дијагнозе претпоставља занемаривање модерних средстава истраживања и анализа, али је примећено да лекари, управо због тога да им не би била пребачена ова околност, показују тенденцију да систематски налажу извођење разних скувих лабораторијских налаза који су некад непотребни и тешко оптерећују средства социјалног осигурања. — У односу на кривицу у избору начина лечења судска пракса у неким земљама захтева да овај избор буде учињен сагласно актуелним достигнућима науке — чиме се указује на грешку лекара који би одабрао неки од застарелих начина лечења, али такође и онога који би (бар у одсуству изричите сагласности пацијента) применио неки нови експериментални начин, без обзира што су иновације нужне са гледишта развоја медицине уопште узев. — Класичан домен грешке медицинара представља фаза лечења или хируршког захвата. Неспретност у давању инекција, претерано излагање рентген зрацима, заборављање у утроби оперисаног неког предмета . . . итд. У нас је суђено да болница одговара за штету коју претрпи пацијент услед погрешног лечења до кога је дошло давањем инјекције интрамускуларно уместо интравенозно непажњом особља, што је узроковало претрпљени бол и телесно оштећење (Врх. суд Косова, Гж. 167/72); одговара и здравствена установа која нема техничких услова за предузимање интервенције уз посебне гаранције, а исту ипак изврши (Врх. суд Словеније, Пж. 74/68); болница такође одговара за штету насталу самоубиством душевног болесника који је скочио кроз прозор из просторије у коју је био смештен а која није имала решетке на прозорима иако је он испољавао самоубилачке намере (Врх. суд Босне и Херцеговине, Гж. 170/72). У свим овим случајевима могућа је лична одговорност радника — здравственог и другог особља — ако је у питању тежи степен кривице.

У вези са одговорношћу адвоката за штету коју може причинити свом клијенту од значаја је при процени пажње чињеница постојања елемента неизвесности исхода спора који се

води. Тешко је прихватити његову одговорност у случају давања погрешних упутстава када је спорно питање контроверзно, или му ставити на терет одговорност за покретање спора са неизвесним исходом ако је клијенту на то скренуо пажњу; или, пак, сматрати га одговорним за изгубљену парницу ако је у доброј намери покренуо и водио поступак. Нешто је друкчије, ипак, у случају када је адвокат пропустио или закаснио да обави одређену правну радњу чије је вршење везано за рок; или, у случају када је прихватио налог иако је знао да он нема никакве шансе да успе. Наравно, увек је потребно да постоји узрочна веза између понашања адвоката и штете коју његов клијент трпи — то је потврдио и један наш суд у пресуди којом је налажио утврђивање узрочне везе између пропуста адвоката да предузме одређену парничну радњу (неблаговремено поднета тужба везана за рок) и неуспеха у парнице (Виши суд у Н. Саду, Гж. 2685/78).

Уговор о организовању путовања све чешће је предмет законодавног регулисања. И наш Закон о облигационим односима, водећи рачуна о интересима путника, предвиђа обавезу организатора путовања „да се стара о правима и интересима путника, сагласно добрим пословним обичајима у овој области.“ (чл. 863). Предвиђена је и обавеза обавештавања путника о свим околностима за које он може имати интереса (чл. 864), Организатор преузима одговорност за поштовање услова објављених у његовим проспектима, за резервисани смештај („пребукирање“), итд. У случају поверавања извршења појединих услуга трећим лицима, мора да се понаша „као пажљив организатор путовања при избору лица . . .“ (чл. 868, ст. 2).

У области пружања угоститељских услуга пажња се процењује у условима сложеног правног посла који има поред самих услуга у ужем смислу још и елемената продаје (храна, пиће), закупа, чувања ствари. Подвучена је обавеза сигурности коју хотелијер, ресторатер, итд. треба да имају према корисницима њихових услуга. Ова обавеза се некада оцењује у судској пракси веома строго — до те мере да се некада захтева објективна одговорност (случај тровања храном — Врх. суд Хрватске 659/76). Ништа блаже не оцењује се ни обавеза чувања ствари које гости уносе у угоститељски објекат. У Закону о облигационим односима предвиђено је да угоститељ одговара за потпуну накнаду за случај оштећења или нестанка ствари ако су му ствари предате на чување као и ако је штета настала његовом кривицом или кривицом лица за које он одговара — у погледу осталих ствари штета је ограничена, а угоститељ се може ослободити одговорности једино ако докаже околност ван његовог понашања (чл. 724). Ова правила се примењују и на болнице, гараже, кола за спавање, организоване кампове и сл. (чл. 729). — Ван одговорности према својим гостима (уговорне) угоститељи могу одговарати за штету коју и друга лица претрпе у њиховим просторијама (на основу деликта).

г) Објективна одговорност. — Поље уговорне одговорности није више традиционално домен одговорности за кривицу. Све чешиће се у ову област и на међународном плану и у унутрашњем праву уводи одговорност без кривице. И то управо кад је реч о вршењу појединих услуга — посебно у превозу ствари и лица. — Штета проузрокована, пак, услед коришћења опасних ствари, као што је познато, ангажује одговорност и без икакве уговорне везе.

Судска пракса пружа примере прихватања објективне одговорности према кориснику у различитим врстама услуга: код угоститеља, поред тровања храном, о чему је било речи, она је прихваћена и у случају када је гост једући храну поломио зубе од камена који се налазио у њој; држалац рингишпила и сличних направа за забаву одговара за сваку штету лицима која користе ове уређаје без обзира на своју кривицу; угоститељско предузеће одговара за штету услед неисправности лифта који је гостима на расположењу и у случају кад лифтом не рукује одређени радник, чак и ако се предузеће оградило објавом да свако може употребљавати лифт на свој ризик; штета настала употребом протеза или ортопедских помагала, услед експлозије апарата за анестезију, или квара апарата за зрачење — такође је решавана на плану одговорности без кривице.

У области превоза, као што је речено, појава објективне одговорности објашњава се обавезом сигурности коју је превозилац дужан да пружи путнику у току превоза (тј. да га превезе „здрогао и читагао“), односно обавезом чувања ствари које је примио на превоз и која му налаже да ствари преда примаоцу у онаквом стању у каквом их је примио, тј. одговара за штету ако ствари у току превоза буду уништене или оштећене. У нашем праву одговорност превозиоца је различита зависно од врсте превоза и с обзиром на случајеве у којима одговорност постоји (губитак, закашњење, итд.). У принципу је она поопштена у односу на општа правила о одговорности. Тако, Закон о облигационим односима предвиђа објективну одговорност превозиоца у случају губитка и оштећења пошиљке (чл. 671. ст. 1.), као и у случају закашњења пошиљке (чл. 675), јер се превозилац може ослободити одговорности само ако докаже да је штета „проузрокована радњом овлашћеног лица, својствима пошиљке, или страним узроцима који се нису могли предвидети, ни избећи или отклонити. Исто је и у случају одговорности превозиоца за штету која настане оштећењем здравља, повредом или смрћу путника, где се превозилац може ослободити одговорности само ако докаже да је штета „проузрокована радњом путника или страним узроком који се није могао предвидети ни избећи или отклонити.“ (чл. 684, ст. 1) (Једино у случају закашњења Закон предвиђа одговорност за претпостављену кривицу — чл. 683). — У железничком и друмском саобраћају, превозилац, било да је реч о унутрашњем или о међународном превозу, одговара у случају губитка и оштећења, као и у случају закашњења у превозу ствари, по принципу објективне одговор-

ности (чл. 66. Закона о уговорима о превозу у железничком саобраћају; чл. 93. Закона о уговорима о превозу у друмском саобраћају; § 1. Конвенција СИМ, итд.). Такође по принципима објективне одговорности превозилац одговара и у случају штете која је настала услед смрти, оштећења здравља или повреме путника (чл. 18. Закона о уговорима о превозу у железничком саобраћају; чл. 20. Закона о уговорима о превозу у друмском саобраћају). У поморском превозу, кад је реч о уговорној одговорности, за разлику од железничког и друмског превоза, преовладава принцип одговорности за кривицу. Међутим, законом је посебно регулисана одговорност превозника у пловидбеном транспорту у вануговорним односима — тј. у случају настанка штете коју пловни објекат проузрокује лицима и стварима ван објекта, као и околини (смрт или телесна повреда купача, оштећење ствари и загађивање околине услед изливања уља, итд.). Неки случајеви проузроковања штете овде се решавају по начелима објективне одговорности, на пример: ако су смрт или телесна повреда ван брода проузроковани лицима на подручју које је проглашено за купалиште или у коме је забрањена пловидба; ако је повреда купачу нанета у појасу од 150 метара од обале; итд.

д) Искључење и ограничење одговорности. — За разлику од вануговорне одговорности где се не може унапред штетник ослободити или умањити своју обавезу накнаде штете, клаузуле о смањењу или искључењу уговорне одговорности у начелу су допуштене, уколико нису законом забрањене или супротне јавном поретку. У нашем праву законом је забрањено унапред уговором искључити одговорност дужника за намеру или грубу непажњу. На захтев уговорне стране суд може да поништи уговорну одредбу о искључењу одговорности и за обичну непажњу ако је такав споразум произашао из монополског положаја дужника, или уопште из неравноправног односа уговорних страна (чл. 265. Закона о облигационим односима). Кад је реч о уговорима о вршењу услуга, међутим, могућности ограничења одговорности су по природи посла знатно мање. У неким случајевима оне би значиле уништење предмета уговора — на пример: агенција за информисање уговори право да се превари у погледу тачности обавештења које даје. У неким случајевима се самим законом забрањује могућност умањења одговорности уговорним клаузулама, или се, пак, она ограничава на одређени максимум у погледу висине накнаде.

Законом о облигационим односима предвиђено је да немају никаквог правног дејства објаве истакнуте у просторијама угоститеља којима се искључује, ограничава или условљава њихова одговорност за ствари које су гости донели (чл. 727). Ово се правило сходно примењује и на болнице, гараже, кола за спавање, организоване кампове и сл. (чл. 729). Ништаве су, такође, и одредбе уговора о организовању путовања којима се искључује или смањује одговорност организатора путовања (чл. 870). Исти закон код уговора о превозу предвиђа ништавова одредаба овог

уговора, општих услова превоза, тарифа или код другог општер акта, којима се одговорност превозиоца за губитак или оштећење пошилке смањује. Исто предвиђају и закони којима се регулише железнички и друмски саобраћај: „Тарифом или другим уговорним одредбама између превозиоца и путника односно пошилаоца не могу се предвидети одредбе којима се превозиоца потпуно или делимично ослобађа одговорности предвиђене овим законом, пребацује терет доказивања са превозиоца, или којима се предвиђају ограничења одговорности повољнија за превозиоца од ограничења предвиђених овим законом.” (чл. 3. Закона о уговорима о превозу у железничком саобраћају; чл. 3, ст. 1. Закона о уговорима о превозу у друмском саобраћају). Ипак, некада сам закон дозвољава клаузуле о блажој одговорности у одређеним случајевима, као, на пример, Закон о поморској и унутрашњој пловидби, који то чини у случају оштећења, мањка или губитка терета који се догоди пре почетка укрцавања терета или после искрцаја, затим код штете због закашњења, код превоза живих животиња, као и код превоза терета који је на основу писменог пристанка крцатеља смештен на палубу (чл. 576).

Уколико није реч о штети проузрокованој намером или грубом непажњом, пуноважне су одредбе уговора којима се одређује највиши износ накнаде — ако тако одређени износ није у очигледној несразмери са штетом. То опште правило Закона о облигационим односима налази конкретну примену у низу уговора: може бити одређен законом или уговором; може бити фиксни или дат као граница обавезе дужника (горња или доња), тј. као максимални или минимални износ; може бити везан за одређени догађај, за предмет уговора, или дат у проценту од цене услуга или вредности предмета услуга. Тако, на пример, код угоститељске оставе (и осталих уговора на које се примењују правила угоститељске оставе) угоститељ одговара за нестанак или оштећење ствари које су гости донели највише до десет хиљада динара, с тим што СИБ може да одреди и већи износ (чл. 724. Закона о облигационим односима); нарочито су законска ограничења (односно међународним конвенцијама) предвиђена код уговора о превозу.

Ћ Штета која може настати из вршења услуга. — Према облику штете и обиму накнаде разликују се: предвидљива и непредвидљива штета; стварна штета и изгубљена добит; апстрактна и доказана штета; непосредна и посредна штета; штета на стварима, лицима и тзв. чиста имовинска штета. Задржаћемо се на неким облицима који су од значаја и за осигурање.

Код уговорне одговорности правило је да се накнада може односити само на штету коју је дужник у моменту закључења уговора могао предвидети као могућну последицу повреде уговорне обавезе с обзиром на чињенице које су му тада биле познате или морале бити познате — уколико није реч о превари, намерном неиспуњењу или неиспуњењу због крајње непажње (чл. 266. Закона о облигационим односима). Сходно томе, на

пример, превозилац не одговара у случају губитка или оштећења пошиљке у којој су се налазиле драгоцености, хартије од вредности, или друге скупоцене ствари, ако приликом предаје ових ствари на превоз није био обавештен у њиховој природи и вредности, и уколико, наравно, штету није проузроковао намерно или крајњом непажњом (чл. 672. Закона о облигационим односима).

Под појмом „чисто имовинске штете” означава се новчана штета која није последица ни оштећења или уништења ствари, нити пак телесне повреде, повреде здравља или смрти лица. Овај облик штете је карактеристичан за осигурање од одговорности и ређе се јавља у другим врстама осигурања. До ове штете долази, на пример, када радњом штетника буде онемогућено оштећеном да нешто учини, или учини нешто уз повећане трошкове, што за њега представља штету. Ова се штета јавља поводом обављања разних врста услуга. На пример: хотел (или туристичка агенција) који је дао погрешно обавештење о слободним капацитетима одговара путнику за штету коју је овај у виду трошкова пута, итд. имао долазећи у то место; ПТТ предузеће одговара за трошкове које је једно лице имало поуздајући се у садржину телеграма погрешно унету од стране службеника тог предузећа; давање нетачних информација о пословању одређених субјеката (чак и кад не представља кршење пословне тајне) од стране банке може да проузрокује штету како лицу коме се даје, тако и ономе на кога се односи; општина одговара за штету проузроковану пропустом извршног суда у примени правила извршног поступка (суд је одређену ствар извршеника изложио јавној продаји иако је у односу на њу поднет основан предлог за одлагање извршења); професионални пропусти адвоката (пропуштање рокова, пропусти у вези са сачињавањем пуноважних правних аката, итд.), по правилу имају последицу настанак чисто имовинске штете.

Чисто имовинска штета се некада погрешно поистовећује са тзв. индиректном штетом, тј. оном која представља даљу последицу оштећења ствари или повреде лица. Индиректна штета је, у ствари, шири појам и може се јавити код свих облика штете. На пример: дистрибутер електричне енергије може својим пропустима да проузрокује тешке штетне последице (хладњаче, клинике, школе... итд.) Овде је у питању више фактичко питање прихватања критеријума за одрађивање обима одговорности, него правно — наиме, реч је о томе на којој тачки се треба зауставити у прихватању одговорности. Кад је реч о делатности које представљају вршење јавних служби обично је законодавац тај који одређује ову границу.

е) Општи поглед. — Иако још неприхваћен у законодавству и судској пракси појам „одговорност за услуге” (за разлику од „одговорности за производе”), постепено се уобличива у један систем одговорности који има све већи значај. Тежи се уједначавању различитих режима одговорности код појединих врста услуга (смањење значаја разлика између уговорне и де-

ликтне одговорности); пооштравању ове одговорности (пребацивање терета доказа кривице, или пак, прихватању одговорности без кривице на страни даваоца услуга); постоји извесна аутономност ове одговорности у односу на друге врсте одговорности (правила којима су изложени професионалци за разлику од непрофесионалаца). У том правцу појављују се нови појмови везани за обавезу даваоца услуга: обавезе савета и информисања (чије границе нису још довољно утврђене). недвосмислени пристанак болесника, ограничавање могућности ослобађања или смањивања одговорности уговорним клаузулама, итд. Међутим, ово се право изграђује не без одређених тешкоћа. Поменути тенденцијама се истичу, примера ради, следећи противаргументи: проширивање обавезе савета и информисања може утицати на паралисање извесних корисних иницијатива под претњом одговорности за дати савет; или, пребацивање терета доказа савесног поступања на даваоца услуга може демобилисати његову професионалну савест, и тсл.

Неоспорно је, међутим, да се систем одговорности давалаца услуга развија уз присуство и значајан утицај осигурања од ове одговорности, јер се путем осигурања од одговорности многа питања накнаде евентуалних штетних последица које могу настати услед вршења услуга могу лакше решити.

II. ОСИГУРАЊЕ ОД ОДГОВОРНОСТИ ДАВАЛАЦА УСЛУГА

Будући да не постоје нека заједничка правила „одговорности из вршења услуга”, већ је реч о правилима са веома израженим специфичностима код појединих врста услуга, за осигурача (као и за оштећеног, уосталом) је од значаја да ризик који прихвата буде прецизно одређен, у погледу предмета покрића, висине покрића, времена трајања покрића. То произилази и из захтева технике осигурања, јер осигурач не може да стане иза било какве одговорности осигураника не водећи рачуна, на пример: о степену кривице, о предмету и допуштености обављања делатности осигураника, о обиму проузроковане штете и личности оштећеног, о врсти штетних последица и периоду њиховог наступања ... итд. Стога је од значаја упознати се, најпре, са начинима на који се прихвата одређени ризик одговорности осигурањем, затим, како се одређује обим покрића с обзиром на својства ризика (предмет покрића, висина покрића, време покрића), било путем позитивног одређивања, било путем клаузула о искључењу ризика.

Ризик одговорности се јавља и у другим врстама осигурања, ван осигурања од одговорности, као на пример: у осигурању објеката у изградњи и осигурању објеката у монтажи (може бити обухваћена уговорна одговорност за штете на објекту у гарантном року, или, пак, само одговорност за штете проузроковане трећим лицима); у гаранцијском осигурању (одговорност за штете на стварима); у осигурању домаћинства (обухвата од-

говорност осигураника као корисника стана, као послодавца радника у домаћинству, као држаоца питомих животиња, као спортисте . . . итд.); у оквиру осигурања неких привредних грана (електропривредних организација, железнице, филмских предузећа, итд.). Стога се полисом осигурања од одговорности мора тачно да одреди „извор опасности”, то јест, делатност (занимање), ствари (покретне и непокретне), правни однос или одређено својство из којих може настати одговорност која се покрива осигурањем. То је од великог практичног значаја, јер код лица које осигурава своју професионалну делатност, (на пример, адвокат) често се може догодити да до одговорности према трећем лицу дође услед поступака лица или употребе ствари које редовно не учествују у обављању делатности (на пример, радњом неког члана домаћинства које му повремено помаже, падом неког предмета у канцеларији, уједом пса у његовом дворишту, употребом аутомобила на путу према суду, итд.). Некада је коришћење одређених извора опасности у тесној вези са обављањем делатности обухваћене осигурањем, тако да би искључивање ових извора осигураника неоправдано лишавало заштите коју он очекује — стога већ и општи услови осигурања предвиђају проширивање осигурања (на пример: на одговорност из коришћења земљишта, зграда и просторија које се искључиво користе за потребе осигуране делатности и занимања, из употребе особних и теретних лифтова, из ускладиштења материјала за погон или ложење, из поседовања неких гаража, итд.).

Ближе одређивање својства делатности код вршења услуга односи се на описивање природе услуга, квалификација потребних да би се оне могле професионално пружати, евентуално забране вршења одређених радњи. По правилу, професионални ризик означава навођење саме професије. Међутим, обично се уз основне могу обављати и узгредне делатности од стране осигураника које нису стриктно у делокругу његове специјалности, а из којих могу да настану велике штете — у том случају осигураник може уз додатну премију да се осигура и за одговорност из ових активности. Уговором је потребно да се јасно одреде услови за бављење покривене професионалне делатности (по правилу одговарајућом дипломом, степеном квалификације, специјалности, и сл.), јер у случају настанка одговорности поводом радње која не одговара предвиђеној квалификацији, може се поставити питање искључења из осигурања, или погоршања ризика — при чему се неодређености и непрецизности тумаче на штету осигурача. Неке су радње забрањене законом у обављању професије (у неким земљама, на пример: абортус, стерилизација, кастрација), неке су забрањене у једној врсти вршења услуга, док би у другој осигурање од одговорности, напротив, лишавале самог смисла (на пример, смрт или повреде тела услед непажње у медицини), неке се, најзад, могу посебно осигурати и када се обављају од стране осигураника у оквиру друге професије (када, на пример, адвокат врши посао стечајног управника).

Одговорност покривена осигурањем је, према тексту нових услова, „грађанска одговорност за проузроковану штету другоме услед смрти, повреде тела или здравља, или оштећења односно уништења ствари”. На тај начин је обухваћена и деликтна и уговорна одговорност. Ово решење има предности како у односу на осигураника (који од осигурања од одговорности до које може доћи приликом вршења његове професионалне делатности очекује заштиту без обзира на основ на коме се одштетни захтев базира), тако и у односу на оштећеног (који, у својству оштећеног клијента осигураника, може погрешно да постави одштетни захтев на основу уговора, иако је, можда у конкретном случају у питању деликтна одговорност), тако, најзад, и за осигурача (који може да врши прорачуне имајући у виду шире покриће, уместо да сноси последице накнаде прихваћене од суда било у случају проширивања појма деликтне одговорности, било тумачењем уговорних клаузула у корист осигураника). Са друге стране, са становишта осигурања није од значаја да ли је одговорност објективна или субјективна, битно је да је она прихваћена према правилима одштетног права.

Нормално су покривене осигурањем штете које услед вршења одређене делатности буду проузроковане на неком лицу (смрт, повреде тела или здравља) или некој ствари (оштећење или уништење). На посебан начин се покривају тзв. чисто имовинске штете — тј. оне које нису настале ни повредом лица ни оштећењем односно уништењем ствари. Оне се могу посебним споразумом обухватити обично под одређеним условима (на пример, да су последица покривене штете, до одређеног лимита у односу на њих, итд.). У нашим условима осигурања ове штете су покривена у граници од $\frac{1}{4}$ суме осигурања која је предвиђена по осигураном случају од суме за оштећење ствари, односно од јединствене суме осигурања. Нису, међутим, обухваћене чисто имовинске штете које настају услед прекорачења предрачуна и кредита, неодржавања уговорених рокова испоруке, због посредовања у новчаним и другим привредним пословима, услед мањка у благајни, проневере од стране радника осигураника, неправилног таксирања, превида грешке у рачуну, нестанка ствари. У неким делатностима где чисто имовинске штете представљају основни облик штете, оне су осигурањем обухваћене у целини (допунским одредбама општих услова осигурања): то је случај, на пример, код осигурања адвоката. Карактеристично је код ових штета што се последице могу јавити после одређеног протекла времена, или што се појављују и без „видљивог” штетног догађаја. Стога се узима да је осигурани случај настао онда када је учињена радња односно настало пропуштање при обављању делатности означене у полиси, док се сматрају покривеним штете које настају и по истеку две године од престанка осигурања. Уз ова прецизирања, ипак остају тешкоће око утврђивања дана када је наступио осигурани случај (на пример, кад адвокат пропусти рок за улагање жалбе, сматра се да је осигурани случај настао дана када се пропусти-

тена радња морала предузети). — И штете настале услед губитка, крађе или нестанка ствари (које такође представљају оштећење или уништење ствари) у принципу се покривају само ако се то посебно уговори. Ипак, у неким делатностима оне су неминовно везане за карактер делатности, те би њихово искључење доводило у питање функцију осигурања. У таквим случајевима ове се штете аутоматски сматрају обухваћеним осигурањем (на пример: болнице, лечилишта, амбуланте, гардеробе, купатила, хотели, кафане и други угоститељски објекти, школе и друге установе за васпитавање и образовање, итд. — обично под одређеним условима у сваком поједином случају).

Појам „чисто имовинске штете” није познат у праву грађанске одговорности. Он служи у осигурању од одговорности да њиме одреди уже или шире границе обавезе осигурача у погледу обима коју он покрива. Међутим, и онда када је покривена штета, може се догодити да се уским темачењем овог појма осигураник остави без заштите. Или једноставно може бити пропуштено да се она уговори (као, на пример, у случају штете због претрпљеног бола лицу коју му је нанело издавачко предузеће објављивањем фотографије — јер се последице не састоје у телесној повреди или повреди здравља).

У погледу трајања покрића из осигурања принцип готово опште прихваћен одређује обавезу осигурача само онда ако осигурани случај настане за време важења осигурања. Од момента настанка штетног догађаја који представља осигурани случај, међутим, разликује се момент настанка узрока тог штетног догађаја. Обично се прихвата као осигурани случај и догађај чији је узрок настао пре почетка периода осигурања, под условом да та околност није била позната осигуранику односно уговарачу осигурања. Такво решење познато је у нашим општим условима осигурања (док се у неким земљама за одређене професије, као што су архитекти, геометри, продајне агенције, шпедитери, итд. захтева да се и узрок штете оствари у периоду трајања осигурања — у Француској, на пример). — Код неких услуга се одступа од принципа да је покривена осигурањем само она штета која се оствари у време трајања осигурања, на пример: за архитекте заштита се продужује и за штете које настају у одређеном периоду после истека уговора (Италија, Француска, Белгија), такође за медицинско особље (Француска), за адвокате (Швајцарска), итд. У нашем осигурању постоји општа одредба за случај штета „чисто имовинских”, по којој је обухваћена и одговорност за штете чији је узрок настао за време трајања осигурања (а та чињеница се у овом случају и сматра осигураним случајем) а које се могу остварити, како је већ речено, и у року од две године по престанку осигурања.

Дефинисањем предмета и обима покрића у појединој врсти осигурања не могу се одредити довољно границе обавезе осигурача. Стога се предмет његове обавезе потпуније одређује путем искључења из осигурања, тј. посебним набрајањем случајева штета које нису обухваћене осигурањем. Ова искључења

могу бити релативног карактера (која могу бити предмет осигурања уз посебно уговарање) или апсолутног карактера. У осигурању од одговорности бројни су случајеви искључења, различити с обзиром на природу догађаја, циљ искључења, односно сврху заштите која се осигурањем пружа.

Редовно се искључују из осигурања од одговорности штете на туђим стварима проузроковане вршењем делатности осигураника, а из којих произилази одговорност осигураника заснована на његовој обавези чувања ствари које се код њега налазе и које су му поверене. Ово искључење, путем опште одредбе, међутим, не одговара сврси осигурања од одговорности код неких делатности, чија је суштина управо обављање посла на туђим стварима. Отуда се у неким земљама посебним уговарањем допушта осигурање ових штета код аутосервиса, ауто-механичарских радионица и сл. на возилима приликом оправке (Шведска), затим у односу на повереним документима ради извршења обавезе (Француска), код вршења услуга у области угоститељства, превоза, пројектовања, гардеробе, ветеринара за штете на животињама (Белгија, Француска, Шведска). Заиста се може поставити питање оправданости искључења осигурања за штете на пример, на аутомобилу док се налази на прању у сервису који обавља такву делатност; или на ствари која буде од хемикалија оштећена у хемијској чистионици; или на оделу које се оштети приликом пеглања у хотелу од стране службеника хотела коме је гост поверио одело; итд., јер осигурање не пружа довољну заштиту која се од њега очекује.

Нека искључења имају за сврху да ограниче обавезу осигурача на оквире грађанске одговорности које признаје одштетно право (искључење уговорног проширења одговорности осигураника на случајеве за које по закону не одговара); нека имају за циљ да упуте на закључење осигурања према посебним општим условима (за штете из држања и употребе моторних возила; штете од производа са недостатком); друга искључења имају за циљ да се искључе нарочито опасни ризици који могу довести до катастрофалних штета (поплава стајаћих или текућих вода, улагање тла и клизања земљишта, штете у вези коришћења радиоактивних материја); затим искључења у циљу очувања карактера алеаторности уговора (штете на стварима услед трајног дејства температуре, гасова, паре, влаге, и тсл.); искључења догађаја код којих је циљ да се учини разликовање личности осигураника у својству одговорног лица и оштећеног лица (искључење круга лица блиских осигуранику); искључење које полази како од потребе очувања алеаторности уговора подједнако као и потребе поштовања јавног поретка и морала (искључење намере или грубе непажње осигураника). Задржаћемо се ближе на овом задњем случају искључења, који се на посебан начин појављује код осигурања давалаца услуга.

Намерно проузрокована штета је у нашем праву искључена из осигурања по самом закону (чл. 929. Закона о облигационим односима). Штета проузрокована грубом непажњом може бити искључена општим условима осигурања. За разлику од других врста осигурања, управо код осигурања од одговорности груба непажња је у правилу покривена осигурањем. У овој врсти осигурања, наиме, субјективан фактор у реализовању штета је од таквог утицаја, да би искључење грубе непажње лишавало осигурање значајне улоге заштите коју оно има. Покривање грубе непажње осигурањем од одговорности је утолико значајније за осигураника имајући у виду да на плану грађанске одговорности она појачава одговорност, јер онемогућава штетнику да се позове на клаузуле о ограничењу и смањењу одговорности, или на услов предвидљивости штете.

Општи услови осигурања преузимају законску одредбу и изричито искључују покриће одговорности осигураника за намерно проузроковану штету (сем ако је штету намерно проузроковао радник осигураника). Слична одредба постоји и у другим правима (законска одредба или одредба у условима осигурања). Мотиви овог искључења су јасни: најпре, оно је у складу са јавним поретком и моралом: чак и у материји осигурања од одговорности у вршењу професионалне делатности, где је намерно проузрокована штета (поготову код тз. слободних професија) изузетно ретка појава, треба избећи да заштита из осигурања окуражи свесне пропусте који доводе до штете. На другом месту, мотив искључења је очување алеаторног карактера осигурања, који је, очигледно, повређен у случају намерног поступања осигураника. У тумачењу појма намере, међутим, настају тешкоће имајући у виду да воља штетника може бити усмерена на одређену чинидбу или пропуштање, али не и на штетне последице које из њих настају. Са друге стране, у циљу да се очува карактер алеаторности уговора и неизвесност наступања ризика, осигурачи уносе нове клаузуле искључења, као на пример: за штете настале у околностима које показују да је осигуранику било јасно да је штета могућа (Шведска); за штете које на основу уобичајеног техничког искуства су готово извесна последица одређене радње осигураника или чињеница за коју је он знао и коју је могао да избегне обичном пажњом (Италија); за штете чије је наступање врло могућно или чије је наступање осигураник свесно прихватио одабирајући одређени начин рада, да би избегао трошкове или убрзао радове (Швајцарска); за штете које су неизбежна и предвидљива последица модалитета извршења посла од стране осигураника, или штете које настају услед свесног непоштовања закона и правила који важе за вршење професије осигураника, као и непоштовање професионалних правила садржаних у техничким документима надлежних тела службеног карактера (Француска). Ова навођења су од интереса упоређивања ради са одредбом садржаном у општим условима осигурања наших заједница осигурања у којима се, поред искључења намере, искључују и штете „које су настале

као последица свесног поступања противно прописима или правилима по којима се обавља делатност, односно занимање као извор опасности из полисе.”

Захтев да у појму намере буде задржана не само воља да се предузму одређене радње или пропуштања него и воља да се проузрокује штета може бити од значаја код деликтне одговорности (на пример, кад једно лице пуцајући на лопова погоди трећег, или кад малолетник песницом удари друга и погоди га у око). Код уговорне одговорности, међутим, захтев да воља буде усмерена на проузроковање штете другоме, не задовољава, јер уговорник може одбити да изврши уговорну обавезу не ради наношења штете другоме, него ради личног интереса. Касациони суд у Француској је проширио појам намере на „свако свесно одбијање извршења уговорне обавезе, било да је то одбијање оправдано или неоправдано...” и у једном случају, на пример, проширио појам долуса и на архитекту који је преузео тежак ризик за свог клијента отворено не поштујући одредбе позитивног законодавства (Cass, civ, 18. XII 1972). Процењујући, пак вољу да се не изврши одређена чинидба, исти суд није захтевао да код осигураника буде присутна свест о повреди законске или уговорне обавезе, сматрајући да такав захтев није прилагођен потребама осигурања. У доктрини се, пак, сугерира осигураницима да искључе штете које настају као предвидљива последица начина извршења уговорне обавезе осигураника — ово у циљу очувања алеаторног карактера уговора о осигурању. Позивање на непостојање правила струке, поступање противно прописима, и тсл. у неким правима је оцењено као исувише уопштена и непрецизно (уколико се не чини позивање на нека конкретна правила, неки конкретни кодекс понашања) и као такво или сматрано супротним законским прописима (у француском праву) или тумачено по правима *in dubio contra stipulatorem*, тј. на штету осигурача. Другим речима, захтева се да се искључење односи на прецизно одређене уговорне обавезе чије неизвршење није покривено осигурањем.

Иако је осигурање од одговорности по својој правној природи инструмент заштите осигураника од дуга из одговорности оно нема, разуме се, за циљ да осигураника ослободи од извршавања уговорне обавезе, стога је искључење свесног неизвршења уговорне обавезе осигураника оправдано и у складу са потребом тзв. „морализовања” осигурања. Са друге стране, уговор о осигурању је такође и инструмент заштите потраживања накнаде од стране оштећеног лица. То се јасно види нарочито у обавезним осигурањима од одговорности. Отуда се свако искључење осигураника, без обзира што оно може бити и са гледишта јавног поретка и морала, и са гледишта технике осигурања оправдано, појављује као штетно за оштећено лице. Тако посматрано излази да је заштита оштећених лица поступцима осигураника мања уколико је небрижљивост или безобзирност осигураника већа. У том смислу је од значаја одређивање појма намере која је искључена из осигурања. Наиме, ако се хоће да

„морализује” ризик у одређеним професијама онда појам намере треба одредити у разумним границама и искључити из осигурања оно што заиста треба. Присутна је дилема: проширивање појма намере значи стимулсање пажње штетника — сужавање овог појма значи већу могућност осигурања, тј. проширивање осигурања у корист оштећеног лица.

Уместо закључка могло би се поставити питање како се промене које се догађају у систему грађанске одговорности давалаца услуга одражавају у осигурању од одговорности: да ли се осигурањем на задовољавајући начин може остварити потреба заштите од терета одговорности који носе вршиоци услуга и да ли то истовремено значи и задовољење интереса корисника ових услуга? Питање је такође да ли поопштравање и проширивање система одговорности намеће појаву нових облика заштите путем осигурања и којим ће путем даље ићи ове две институције вршећи при том међусобни утицај.

Широким захватом (уговорне и деликтне одговорности, субјективне и објективне, штете на стварима, лицима и чисто економске штете) осигурање пружа значајну заштиту осигураницима од ризика којима су изложени при обављању својих делатности. При томе, разуме се, постоје неке границе постављене било законом и јавним поретком, било захтевима технике осигурања. Међутим, осигурање прати и иде упоредо са развојем система грађанске одговорности тако што пружа покриће од разних ризика бројним облицима заштите. Иако овај међусобни однос није увек остварен (у нас, на пример, неки облици одговорности предвиђени у Закону о облигационим односима још нису нашли одговарајуће регулације у општим условима осигурања од одговорности, као: пројектовање, туристичке агенције), уверење да постоји могућност осигурања од утицаја је на одговорност и, још важније, на расподелу терета проузрокованих штета. Јер, ствари се одвијају овим редоследом: најпре, судови досуђују веће износе на име накнаде штете када постоји осигурање; ово има утицаја на премије осигурања које треба осигураници да плате; затим се од стране истих осигураника повећане премије у виду трошкова вршења услуга кроз хонорар пребацују на кориснике услуга, тако да ови задњи, коначно, снесу терет досуђених накнада штета.

Појачавањем или појавом нових облика одговорности за проузроковану штету расте потражња за осигурањем од такве одговорности. Осигурање је у стању да такву заштиту обезбеди, питање је само ко ће то да финансира. Ако то треба да буду корисници услуга (на начин како је приказано), онда се поставља питање да ли они самим фактом постојања осигурања бивају довољно заштићени. Ово због тога што осигурање поред одштетне треба још да има и превентивну и морализаторску функцију. Према томе, са једне стране, осигурање пружајући сигурност осигуранику у обављању његове друштвено корисне делатности не сме да представља охрабрење за намерно запостављање обавеза под плаштом заштите (коју у крајњој линији плаћају по-

трошачи). Али, са друге стране, одбијање да се један ризик покрије осигурањем доводи до тога да потрошач који сноси последице мањкаве престације даваоца услуга буде лишен користи из осигурања управо онда када је у питању теже неизвршење професионалне уговорне обавезе. Избор између превенције и репарације није увек лак.

У неким земљама се уочава пораст обавезних осигурања од разних ризика одговорности. Оно све више постаје уместо осигурања дуга из одговорности осигурање потраживања накнаде штете. Заштита оштећеног лица је за законодавца све важнија од заштите осигураника. Не узимајући у обзир осигурање од одговорности за штете из употребе моторних возила, о чијој раширености је довољно познато, примера ради наводимо неке облике обавезног осигурања од одговорности: ваздушни превоз, нуклеарни ризици (бројне земље), одговорност предузећа за штету коју проузрокују њихови радници и службеници (Енглеска), лов, бициклистичке трке, поседовање паса (Данска), код организовања јахања коња (Енглеска), бележници, финансијски експерти (Немачка и Аустрија), путничке агенције (Аустрија), адвокати и посредници осигурања (Енглеска), архитекти, бележници, геометри, књиговође, адвокати, правни и финансијски саветници, посредници некретнина, путничке агенције, и неки други (Француска). — Обавезним осигурањем, које обухвата велики број лица, несумњиво се постиже већа дисперзија ризика и пружа могућност боље примене технике осигурања. Ствар је, међутим, процене сваког законодавца да ли на овај начин хоће да пружи сигурнију заштиту одређеним категоријама лица угрожених неким ризиком. Завршићемо навођењем једне опаске која се може чути у редовима француских правних писаца; изненађујуће је, каже се, да је француски законодавац показао више бриге за накнаду штете коју трпе клијенти лица која обављају правну или рачуноводствену професију, од клијената лица која обављају медицинску професију. Можда ће даљи развој, пре свега грађанске одговорности у „терцијарној делатности”, а затим и осигурања од те одговорности, на слична размишљања навести и у другим срединама.

SUMMARY

INSURANCE AGAINST LIABILITY OF THE PROVIDER OF SERVICES

The increase of the utilisation of services in recent years and the possibility of causing damages due to their rendering has necessitated the protection of both the beneficiary (by imposing more stringent criteria of care on part of the renderers of services, through the „objectivistic” approach to the liability of the renderers) and the renderer of the service himself (especially through insurance against liability). This is characteristic not only of so-called traditional services (health care and services, education, communications, legal aid, finance, the performing arts etc.) but also those of a more recent date (organisation touristic events, travel, publicity and marketing, programing of computers etc.).

Although the concept „liability for services rendered” has not as yet been accepted in legislature and judicial practice, a new system of liability is gradually taking shape in this field, especially through the equalisation of the standards of liability in the rendering of certain kinds of services, accomplishing an autonomous position of this liability in respect of other kinds of liability. It is obvious that the system of liability of the renderers of services is developing with the presence and significant influence of the insurance against this kind of liability.

The idea that numerous problems of liability can and should be solved through insurance find in this field a ground where a substitution of liability through insurance can be effected. But, the question is to what extent to preserve other principles based on the idea according to which risks should be borne by the party creating it. This is another field in which the well known dilemma of insurance against liability is seeking its solution: increase of security — decrease of care. The elements influencing the option between prevention and reparation should be studied. It is even more important how the burden of caused damage is distributed, because the sequence of events is this: courts firstly impose bigger sums of compensation for caused damages in the event of insurance; this is influential on premiums of insurance which the insured have to pay; then, the increased premiums are transferred by the same insured parties to the end-users (beneficiaries) of the services in the form of expenses for services rendered, for they (the beneficiaries, end-users) should after all bear the compensation imposed by the court.

RÉSUMÉ

L'ASSURANCE DE LA RESPONSABILITÉ DES PRÉSTATAIRES DES SERVICES

L'augmentation de l'utilisation des services dans les temps présents et la possibilité de causer des dommages par suite de leur exercice suscite la nécessité de la protection tant des bénéficiaires (par la voie de renforcement des critères de l'attention des prestataires des services par la voie de „l'objectivation” de la responsabilité des prestataires des services) que des prestataires des services même (surtout par la voie de l'assurance contre la responsabilité). Ce fait est caractéristique tant pour ce que l'on appelle les services traditionnels (dans le domaine de la santé publique, de l'éducation, des communications, de l'aide juridique, des finances, des représentations publiques etc.) que pour les services qui sont pratiqués dans les temps récents (l'organisation des voyages touristiques, dans le domaine de la publicité et du marketing, la programmation des ordinateurs, etc.).

Quoique dans la législation et la pratique judiciaire la notion de la „responsabilité pour les services” n'est pas encore adoptée, peu à peu un système de la responsabilité se forme dans cette matière surtout par la voie de l'unification des différents régimes de la responsabilité dans certaines sortes de services par quel moyen est réalisé une certaine autonomie de cette responsabilité par rapport aux autres catégories de la responsabilité. Par ailleurs, il est évident que le système de la responsabilité des préteurs des services se développe avec la participation et l'influence importante de cette responsabilité.

Les conceptions selon lesquelles par la voie de l'assurance on peut et doit résoudre un grand nombre de problèmes de la responsabilité trouvent justement dans cette matière le domaine dans lequel peut être effectuée la substitution de la responsabilité par la voie de l'assurance. Cependant, la question se pose dans quelle mesure il faut conserver les autres principes qui s'appuient sur l'opinion d'après laquelle le risque doit être supporté par celui qui le crée. Or, dans ce domaine aussi il faut résoudre le dilemme bien connu de l'assurance contre la responsabilité: le renforcement de la sécurité influe sur la diminution de l'attention. Il faut voir nettement quels sont les éléments qui influent sur le choix entre la prévention et la réparation. Il est encore plus important de savoir comment est effectuée la répartition des charges qui ont été causés, car les choses se développent par cet ordre de succession: tout d'abord les tribunaux adjugent des sommes plus élevées au nom de la réparation du dommage quand l'assurance existe; ce qui influe sur les primes d'assurance que les assurés doivent payer; ensuite de la part des mêmes assurés les primes augmentée sous forme de dépense de l'exercice des services sont transférées aux bénéficiaires des services — qui, finalement, supportent la charge des compensations adjugées.